Írta: Andrásfalvy Bertalan
2017. április 08. szombat, 00:00 - Módosítás: 2017. április 08. szombat, 11:50

Mit jelenthet a néphagyomány a jövő műveltségében?

A néphagyomány értékei iránt egyre nő hazánkban az érdeklődés az ifjúság körében is. Múló, szeszélyes divatáramlatról vagy értékkeresésről van szó? Micsoda értéke lehet a néphagyománynak?

Divatjelenségek esetében nehéz valami mélyebb, sajátos szükséglet kielégítéséről beszélni. Divatot többnyire már kész forma, jelenség teremt, ez kelt vágyat utánzásra az emberekben. A már filmen, képen vagy utcán látott ruha formája, újszerű vonala a vonzó, kelti föl az érdeklődést, a birtoklás vágyát. A néphagyománynak nincsenek ilyen határozott egyedi vonásai, melyek divatot teremthetnek. Az emberekben, különösen a kereső fiatalokban valami vágy, valami kielégítetlenségi érzés támadt föl, amelyre választ, megoldást bizonyos egyszerű, a néphagyományban megtalálható módszerek, formák, cselekedetek kínálnak. Elsődleges tehát a hiányérzet, a kielégítetlenség érzése, erre keresnek megoldást és találnak rá a néphagyomány különböző területein kialakult formákra, módszerekre. Ezt bizonyítja, hogy a néphagyományt kialakító igények, szükségletek tovább élnek az attól már eltávolodott nemzedékekben is, és ugyanezek teremtik meg a néphagyomány utóéletét, az ún. „folklorizmust" is.

Hatalmas, szép feladat lenne ennek a részletes bizonyítása. Ehhez végig kellene vizsgálnunk a hagyományos népi kultúra különböző területeit, az azokban létrejött formákat és intézményeket, az elkülöníthető népköltési műfajokat és azokat részletesen elemezve mindegyikről megállapítanunk a lélektan segítségével azt, hogy azok milyen belső szükségletre jöttek létre, milyen igények kielégítésére születtek meg. Ezután történeti vizsgálattal azt kellene kimutatnunk, hogy mely szükségletek maradtak kielégítetlenül a néphagyomány megsemmisülésével, elhalásával, s az így fennmaradt kielégítetlenség csillapítására milyen megoldásokat kínál az írásbeli műveltség, a mai urbanizált élet, az iskolai és iskolán kívüli oktatás, a hivatásos és amatőr művészeti tevékenység. E vizsgálat során természetesen elkerülhetetlen lenne a mai formák közt a „folklorizmussal", a néphagyományt fölhasználó amatőr mozgalommal való találkozás, vagyis rátalálnánk a régi formák valamiféle feltámasztási kísérleteire is.

A néphagyomány nem örökérvényű és változatlan formák gyűjteménye. (Örökérvényűeknek azonban talán a szükségletek nevezhetők, melyekre a formák csak válaszok, válaszkísérletek.) A néphagyomány különböző területeinek alkotásai –a dalok, táncok, szokások, játékok stb.– állandóan változtak, s változott maga az a társadalom is, amely ezekkel a formákkal élt és elégítette ki szükségleteit. Ez a változás az állandóan fennálló alapvető szükségletek mindegyikére kialakított válaszra vonatkozott, s ez a válasz lehetett jobb vagy rosszabb,

tökéletesebb, hatékonyabb, vagy hiányosabb és kevésbé hatékony is; de volt valami, ami változott. Most nem egyszer úgy érezzük, hogy bizonyos igényekre, szükségletekre egyáltalán nincs válasz, tehát nincs már ami változzon, alakuljon, alkalmazkodjon napjaink igénye szerint. Legalábbis közösségek által elfogadott, jóváhagyott formák nincsenek – ha egyénileg, egyesek e szükségleteket megkísérlik jobb vagy rosszabb eredménnyel, részben vagy egészében kielégíteni, vagy megfelelően kikapcsolni, „kompenzálni".

Igen egyszerű tényekről van szó. Például a történelem és a néprajz által összegyűjtött anyag alapján azt állíthatjuk, hogy minden korban, minden népnél és társadalomban volt igény arra, hogy az egyén maga is énekeljen, táncoljon, - érzelmeit, indulatait megénekelje és eltáncolja, kifejezze és „kisüsse". A különböző népek mind sajátos, az egész közösség számára alkalmas és elismert formákat, valamint alkalmat is teremtettek ehhez. Ma kevés embernek, az össznépesség csak kis részecskéjének van lehetősége arra, hogy örömét lelje saját éneklésében és táncában, mint hivatásos énekes vagy balett-táncos. Valamivel többen lehetnek azok, akik énekkarban énekelhetnek, vagy alkalmi, közös éneklésben vehetnek részt. Az éneket hangversenyen vagy rádióból hallgató, a táncot a színpadon néző közönség nyilván csak töredékét élheti meg az ének vagy a tánc örömének. Amikor a XX. században az emberiség egyedülálló szakosodással, specializálódással a tudományban és művészetekben is csodálatra méltó csúcsokat ért el, nem tagadhatjuk el, hogy a tömegek helyett csak néhány kiválasztott ember zenél, dalol, sportol, játszik a színpadon, a tömegek csak nézik, hallgatják azt, s ezzel elszegényednek szellemileg, a történelemben eddig sohasem tapasztalható módon. A tömegek kulturális passzivitásba szorulását és elszegényedését átérzik korunk legkiválóbb művészei és gondolkodói – és a néphagyományhoz fordulnak orvoslásért, segítségért. Gondoljunk csak Kodály Zoltán „Éneklő ifjúság" mozgalmára, a magyar népdalra alapozott nevelésre, melynek végső célja a dalolás szeretetének és gyakorlatának visszaadása az embernek, hogy a zene legyen újra mindenkié.

Más példa: emberi igény, szükséglet a teremtés, a tárgy- és környezetformálás is. Korunkban ez az egész társadalomhoz képest kevés számú tervező, művész, iparművész feladata. A tömegek csak vásárolják, fogyasztják a képeket, az iparművészeti, divattervezői, ipari formatervezői, építőművészi alkotásokat. Ez azonban valamit kielégítetlen hagy; innen van a barkácsolás, a művészkedés, a kiskertművelés igénye, – semmi esetre sem a takarékosság, a mellékjövedelem a fontos ebben. A tapasztalat azt mutatja, hogy a barkácsolás, a házi javítás, a „csináld meg magad" sem elégít ki valamit, mégpedig a művészi érték teremtésének az igényét. Erre társadalmunkban ugyancsak kevésnek van lehetősége, csak azoknak, akik nagy felkészüléssel erre a pályára adták magukat, festők, szobrászok, építészek lettek, a többi ember legfeljebb csak lelkes kiállítás- és tárlatlátogató lehet, s alig néhány azoknak a száma, akik ilyen alkotásokat birtokolhatnak, vásárolhatnak maguknak. Egyetlen lehetőség marad, a néphagyományban kialakult egyszerű, mindenki által megszerezhető anyagokkal, de művészi formanyelvvel próbálkozni: hímezni, szőni, faragni, esetleg fazekaskodni a megélhetést biztosító mindennapi munka után a szabadnapokon. A népművészet egyszerűségében is nagyszerű, szép alkotásokra mutat példát, melyek kielégítik nemcsak az alkotás, hanem a

művészi alkotás igényét is.

Korunknak, a mai emberiségnek egyik legnagyobb, világméretű kérdése ez: az ipari, majd a tudományos-technikai forradalom óta az emberiség átalakuló műveltségének kulcskérdése. Ahogy függetlenedik az ember a természettől, kivédi az időjárás, az elemek, az éhség és a járványok csapásait és teszi kényelmesebbé életét, úgy veszíti el emberi teljességének bizonyos fontos, az egyéniség egészségének nélkülözhetetlen tényezőit: kötődését földhöz, természethez, embertársaihoz, szegényedik el tevőleges részvétele a művészetekben, mond le, vagy mondatják le sorsa, környezete alakításáról, a teremtés, az alkotás, a játék, a társas együttlét sok és pótolhatatlan örömeiről. Egyre szűkebb kör kiváltsága részt venni a művészi életben, a mindenkit érintő döntésekben, pedig az egész emberiség a függőségek felszámolása, a szabadság felé kíván haladni. Ma minden emberre kiterjedő, minden tagot megmozgató közösségi kulturális életről csak azok az „elmaradt bennszülöttek" tesznek tanúbizonyságot, akiknek körében a statisztikák szerint a legnagyobb az írástudatlanság, a „kulturálatlanság", akik az éhínség árnyékában élnek a harmadik világban. Ott egy ünnep mindenki számára ünnep, rendkívüli, testet, lelket, torkot, lábat, szájat, hasat megmozgató közösségi alkalom, ahol minden néző egyben résztvevő szereplő is.

Szükségszerű az, hogy az anyagi jólét és biztonság haladásával, az írástudatlanság felszámolásával, az iskolázás terjedésével a társadalom ilyen szélsőségesen szakosodjon, specialistáknak adja át eddig közösen megteremtett művészi élményeit? Hogy a tömegek lemondjanak a hivatásos művészek javára alapvető és veleszületett emberi megnyilvánulások egész soráról és ezzel elszegényedjen teremtő, alkotó képessége és szerepe? Az a tény, hogy ez nagyjából így történt eddig, nem jelenti szükségképpen azt, hogy csak így történhetett, hogy nem lehetett volna és még nem lehet másként. Az a tény, hogy az elmúlt évszázadban mérhetetlenül nagyot léptünk –legalábbis a világ egy részén– a lét anyagi feltételeinek biztosításában, arra kell kényszerítsen minket, hogy újra egyensúlyt teremtsünk anyagi és szellemi kultúránk között. Minden ez irányú erőfeszítés sikere egy eddig közvetlenül meg nem nevezett, de mindenben feltételezett alapvető szükséglet kielégítésétől függ, s ez a közösségre való igény. A történelem és a mai „éhség" tanúsága szerint szüksége van minden embernek a közösségek különböző szintjeire. Szilárd családra, lakóhelyi, szomszédsági, környezeti vagyis helyi közösségre, együttműködésre és önkormányzatra, életkori, munkahelyi közösségre, táji, regionális és nemzeti közösségre egyaránt. Sok dicséretes és tapogatódzó kezdeményezés ellenére, még korántsem beszélhetünk a régi, a néphagyományban egyszer már kialakult, de felszámolt és felszámolódott közösségek pótlásáról, eredményes helyettesítéséről. A műveltség, az értékteremtés és felhasználás közösséget követel, közösséget teremt, mert kultúra és közösség elválaszthatatlan fogalmak, egymás feltételei.

Akkor is, amikor alapvető szükségletek kielégítésére a néphagyomány formáihoz fordulunk, közösséget is teremtünk: művészeti csoportok, szakkörök, együttesek formájában, s nem

tudhatjuk, hogy az abba belépő fiatalt mi vonzotta inkább: a közösségbe kerülés vagy az alkotás vágya? Természetesen ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy íme, a néphagyomány segítségével már meg is találtuk a kielégítő közösségi alkotó formákat, csak azt, hogy a kettőt párhuzamosan keresve minden részeredmény is párhuzamosan, mindkét oldalon jelentkezik. A múltban találunk sok irányt mutató példát tapogatódzásunkhoz, de a végleges megoldás nem lehet a múlt formáinak változatlan átvétele. Végső soron jövőt akarunk építeni, nem a múltat visszahozni.

A néphagyomány felé fordulásunkat számosan ellenzik és bírálják. Az elmarasztalások három gondolat köré csoportosulnak:

Az első az a vád, hogy a néphagyomány fölértékelése nacionalizmushoz vezet. Nacionalista-e a néphagyomány vagy a vele foglalkozó néprajztudomány? Minden nyersanyagból lehet jó és rossz eszközt készíteni. A vasból lehet ekét és kardot is. A néphagyományt és a néprajztudományt is lehet úgy megcsonkítani, egyes részleteit az egész összefüggéséből kiragadni és kétes célokra felhasználni. Éppen annyira, mint bármely más tudományt, beleértve a társadalom és természettudományokat is. Csakhogy az ilyen önkényes válogatás, mely a teljes igazságot kendőzi el, nem nevezhető már tudománynak, még akkor sem, ha annak építőköveiből rakja össze a maga mondandóját. Az igazság eldarabolása és részleges felhasználása már nem tudomány. Az első néprajzkutató –írja Kaj Birket-Smith, A kultúra ösvényei című híres könyvében – az az őskori vadász volt, aki az esti tábortűznél saját vadásztársainak egy másik nép, a szomszédos horda furcsa szokásairól számolt be. Amit elmondott, addig volt néprajztudomány, ameddig a tényekről beszélt, a megfigyelt, a tapasztalt és látott dolgokról és nem előítéleteket, hiedelmeket, feltevéseket mondott el. Ha az igazságot mondta el az őskori vadász vagy mai néprajzkutató, akkor éppen a tévtanokat, az előítéleteket oszlatta, oszlatja el, mert csak a tapasztalás, a tények cáfolják meg a balhiedelmeket.

A felfedezések korában a meghódított és leigázott gyarmati népekről adott reális, tárgyilagos beszámolók bizonyították be, hogy a fekete és vörös bőrszín alatt az ember ugyanaz Afrikában, Amerikában és Európában. Sőt, az indiánok első néprajzkutatói azt is bizonyították már, hogy ezek a „vadak" sok tekintetben tisztábbak, becsületesebbek, jobbak, mint az őket a kereszténység nevében meghódító gyarmatosítók. A néprajztudomány, vagyis a népek műveltségéről szóló ismeretanyag veti meg a humanizmus, a megértés alapjait, annak a felismerését, hogy ember és ember között nincs lényegi különbség. A német nemzetiszocialista ideológiának a felsőbbrendű fajról szóló mítoszát tényekkel csak a néprajztudomány tudta megcáfolni, megmutatva a nem árja népek magas műveltségét, kultúrájuk szépségét, egyben kimutatva azt, hogy a sajátosan németnek, germánnak nevezett szokások hogyan élnek más, nem germán népek körében is.

Ha napjaink történelmi ismeretanyagával vetjük össze a néprajzi ismereteket –különösen a szomszéd népeket érintőeket –, azt tapasztaljuk, hogy a történelem tárgya elsősorban azok az összeütközések, melyek a népek közt kirobbantak és állandó feszültségek és ellentétek forrásai lettek. Gondoljunk például a magyar-román, magyar-szlovák, magyar-szerb vagy magyar-német történeti kapcsolatokra, ellentétekre. Ezekkel szemben alig tudunk, vagy alig tanítunk valamit e népek hagyományairól, kulturális értékeiről, művészetükről, – néhány körükből származó világhírű író kivételével. A néprajztudomány a népek történetileg kialakult értékeit, teljesítményeit tudná bemutatni, életmódjukat, mindennapjaikat s akkor felfedeznénk a hasonlóságokat, a közös értékeket, a népművészeti, népköltészeti alkotásokat és közös gondjainkat is. Efféle ismeretek sokkal jobban szolgálnák a kölcsönös megbecsülést és értékelést, megértetnék a történeti összeütközések hátterét, a mögöttük álló embereket. Az iskolai történelemtanításban aránylag többet foglalkozunk a francia vagy angol nép sorsával is, mint szomszédainkéval. Mivel a magyar néprajz sem kötelező tantárgy az általános iskolában, nem szólhatok arról, hogy mennyire ismerjük meg a szomszédos népek műveltségét, erre sincs hivatalos tantárgy. A budapesti görög és a pécsi délszláv táncház nagy népszerűsége a magyar fiatalok körében elegendőképpen bizonyítja, hogy a szomszédos népek értékei mennyire vonzzák a magyar fiatalokat, mennyire meg tudják szeretni, ha megismertetik vele. Azt hiszem, minden szólamnál többet tettek ezek a táncos-zenés alkalmak a népek közti barátságért, s minden sporteseménynél is. A népek közti megértést a népekről szóló ismeretanyag közlése, tanítása szolgálja leginkább, vagyis a néprajztudomány.

A másik vád az, hogy a múlt hagyományainak fölértékelése romantikus nosztalgia, kísérlet az idő visszaforgatására s így a haladás tagadásával jár együtt. A magyar néphagyomány tanítása, felelevenítése pedig egyenesen a paraszti lét idealizálása. Szépnek mutatja be azt, aminek a felszámolásának éppen örülni kéne. El akarjuk feledtetni ezzel egy elnyomott osztály siralmas állapotát, keserveit, az elmaradottságot dicsérjük. A földes, zsuppos paraszti műemlékház, a házi szőttes éppen úgy mint a népdalok arról a korról beszélnek, amikor mindennapos volt az éhség, a tüdőbaj, a kiszolgáltatottság, az idegenbe kényszerítő szegénység, az iskolázatlanság és a babona. Mire való hát e nyomorult állapotú kor emlékeinek tisztelete, utánzása, tanítása?

A művészet, a műveltség sohasem független korától. Váraink, kastélyaink, megbecsült régi városi polgárházaink is ugyanebből a korból valók, mégsem romboljuk le őket. Megbecsüljük és tanítjuk Balassi és Zrínyi költészetét, hallgatjuk Händel és Bach muzsikáját, anélkül, hogy bárkiben –ma már– felmerülne az a gondolat, hogy a rendi társadalmat akarjuk visszahozni és annak a kornak elmaradottságát. S ha ez így van, akkor a nép, aki a hátán hordozta az egész rendi társadalmat, nem érdemli meg azt, hogy sanyarú sorsa ellenére létrehozott értékeit megbecsüljük? Ez a megbecsülés csak az uralkodó osztály emlékeinek jár? Micsoda ellentmondás radikális, haladó álarc mögött? Magában a faluban is van sokszor ellenállás a paraszti múlt megbecsülésével szemben. Minden előrelépés a múlt tagadását is jelenti, a meghaladott elmarasztalásával. Mi különösen hajlamosak vagyunk arra, hogy az új felépítésének első feltételét a régi lerombolásában lássuk. Keservesen megfizetünk ezekért a

túlzásokért. A kultúrában különösen érvényes: az újnak a maga vonzásával, szépségével kell kiszorítania és megszégyenítenie az elavultat.

A harmadik vád az, hogy a néphagyomány „kultusza" akadályozza az új, egyetemes, szocialista közműveltség létrejöttét, új formáinak kialakítását.

Az emberi művelődés minden területén az eredmények egymásra épülnek föl. A csavar, a kerék ókori felfedezése nélkül ma nem lenne traktor vagy repülőgép. Az a mérnök, aki tökéletesebb, jobb gépkocsit akar gyártani az eddigieknél, ismernie kell az addig legtökéletesebb gépkocsi minden csínját-bínját, hogy aztán azon változtatva, hozzátéve még valamit, csináljon, tervezzen jobbat. Új kultúránk csak akkor lesz jobb, ha az eddigi eredményekre épül, tanul eredményeinkből és hibáiból és így lehet nagyobb esélye, hogy jobb is legyen. Nem kerülhető meg a természetes sorrend sem. A társadalom, a műveltség csak alulról építhető föl ellentmondás veszélye nélkül. Egészséges társadalom és műveltség alapja az egészséges család, az egészséges kis közösségek, hatékony általános iskola, általánosan elfogadott értékrend, széles néprétegekre kiterjedő műveltség, művelődési, önmegvalósítási lehetőség, az az alap, melyen a nagy, egyéni művészi teljesítmények is nyugodhatnak. Az új tömegkultúrának a múlt néphagyományában kell gyökereznie, mint hatalmas, évezredek alatt kialakított szellemi tőkén, melyből a nép szegénységében, szerény lehetőségei közt is, egyszerűségében is tökéletes remekműveket tudott alkotni.

* * *

Fő kérdésünk az, hogy mit jelenthet a néphagyomány a jövő műveltsége kialakításában, mit jelenthet a fiatalok számára ma?

A néphagyománynak minden kis részterülete, formája parancsoló szükségletek kielégítésére jött létre. Szükségletre, igényre adott válasz; a megoldás pedig a legszűkösebb lehetőségek közt, legegyszerűbb anyagból és eszközök segítségével született meg, hogy mindenki számára hozzáférhető legyen. Az így kialakított formákat az idő és a közösség próbálta ki, szentesítette, tökéletesítette, csiszolta, hogy az mindig a leghatékonyabban feleljen meg az igényeknek.

A mi néphagyományunk alapjában paraszti, íratlan, tapasztalati tudomány és művészet volt, külön elmélet nélkül. A hétköznapi és ünnepi gyakorlat maga, kezdve a szántás és a

kenyérsütés mikéntjének szabályaitól a súlyos, egyéni belső feszültségek megoldásának módjaiig, formáiig. Hogyan kell átlépni egy közösség tagjaként a születés, a házasság és a halál mezsgyéit, hogyan lehet a belső örömöt, ünnepet megnövelni, az alaktalan, szorító fájdalmat formákba törve enyhíteni és megosztani, örömnek és bánatnak méltóságot, tartást adni. A néphagyomány sok gyakorlati, évezredes tapasztalati tudása helyére a tudomány és a technika vívmányai léptek. Például a földművelés az adott kor lehetőségei közt kialakult munkamenetei, hogy hogyan kell az ökröket befogni, velük faekével szántani, sarlóval aratni stb. – ma már elvesztették érvényüket, helyette traktorok, vető- és aratógépek termelik meg a kenyérnekvalót. Számos területen azonban nem történt ehhez hasonló haladás, vagy a haladás egyoldalú volt és káros következményekkel járt, melyek elkerülésére nem is gondoltunk. Több igény kielégítéséről megfeledkeztünk a nagy eredmények ünneplése közben. A kielégítetlen szükségletek, igények betegséget, bajt okozhatnak, belső bizonytalanságot teremthetnek, egész életre szóló sérüléssel járhatnak, mint ahogy bajjal járt, ha nem volt elegendő kenyér, ivóvíz, megfelelő tisztaság, lakás a múltban.

Az orvostudomány ténylegesen óriási lépésekkel haladt előre a népi orvoslás sok területéhez képest, s mégis maradt még néhány módszer, fontos és létező igények kielégítésére, melyekhez haszonnal fordulhatna vissza a tudomány. Csak néhány példa ennek érzékeltetésére: a világon számos helyen foglalkoznak a szintetikus gyógyszerek káros mellékhatásának vizsgálatával és azokat helyettesítő, káros mellékhatás nélküli gyógynövényekkel való pótlásával. A túlgyógyszerelés Magyarországon is súlyos probléma, társadalmi méretű veszély és számos betege van. A néphagyomány gyógynövényismeretére és módszereire sokan fölfigyeltek már és kémiai vizsgálatokkal igazolták a népi gyakorlat helyességét.

A gyermeknevelésben is találkozunk meglepő tényekkel, mely a néphagyomány bölcsességéről tanúskodnak. Az, hogy az utóbbi évtizedekben megnőtt a neurotikus gyermekek száma, köztudott. E gyermekek kezelése komoly gondot okoz. A múltban ez nem volt ekkora gond. A baj egyik gyökerét –gondolatmenetünkhöz híven– a kielégítetlen szükségletekben, vétkes mulasztásokban, téves nevelési és orvosi gyakorlatban kereshetjük. Vizsgáljuk meg, hogy vannak-e a hagyományos édesanya-gyermek viszonyban, csecsemőkezelésben olyan vonások, formák, módszerek, melyekkel feltételezhetően elkerülték a gyermeki lélek korai károsodását, mert a gyermeki neurózis gyökerei közül bizonyára sok a csecsemőkorban keresendő. Évtizedekkel ezelőtt kialakult a kórházakban, szülőotthonokban az a rend, hogy az újszülötteket elkülönítették a szülő anyáktól –a betegségek, fertőzések elkerülése és az anyák nyugalma érdekében–, és csak a szoptatás idejére hozták őket anyjukhoz. Az elkülönítés folytatódott otthon, és a csecsemőotthonokban, bölcsődékben. A legújabb orvosi kutatások rámutattak arra, hogy a csecsemő testi és szellemi fejlődéséhez egyaránt szüksége van az anya testi közelségére, érintésére, mosolyára, közellevőségének érzésére, tudatára. Ezt az elkülönítést éppen ezért nem is találjuk a néphagyományban, és bizonyára nálunk is csak a hely, az anyagiak hiánya hozta létre és lett szokásossá indokolatlanul is. Azt hiszem, anyagiakban is súlyosan megfizetünk ezért a takarékosságért, nem is szólva a jóvátehetetlen

sérülésekről. Az általános néphagyomány éppen a testi közelséget biztosító formák és módszerek gazdag tárházát kínálja. Az afrikai, a dél-amerikai, éppen úgy mint a baranyai német anyák még munkára, utazásra is úgy vitték el csecsemőiket, hogy magukra kötötték őket szorosan. Nem véletlen az sem, hogy a leggyakoribb módszer az, amit a baranyaiaknál is láthatunk: a gyermek a mell előtt pihen, kis fejecskéje anyjának szíve fölött van a bal oldalon, úgy hogy érezheti, hallhatja annak dobbanását. Egyik erdélyi néprajzkutató szaktársamtól hallottam, hogy Japánban, a súlyos beteg kisgyermekeket a kórteremben a szívdobogás alig hallható zajával nyugtatják, pihentetik, minden egyéb módszernél és gyógyszernél hatásosabban. Természetesen akkor, ha az anya közvetlen jelenlétét a baj és kezelés természete nem teszi lehetővé.

A bemutatott példa mutatja, hogy egy elfelejtett és időtlen időkkel ezelőtt kialakult ősi gyakorlat lényege hogyan tér vissza a legmodernebb gyógyászatban; tulajdonképpen egy szükséglet –mely öröknek, emberségünkkel együtt születettnek tűnik –, miképpen kapja vissza kielégítését. Hozzátehetem, hogy a baranyai gyakorlatban ezek a hosszú, tarkán szőtt gyermekhordó-kendők művészi alkotásoknak is tekinthetők. Egyszerűen és szépen megoldani az elemi szükségleteket; ez a néphagyomány lényege.

A már futkosó, nyiladozó eszű gyermekek nagy kérdése az, mivel játszanak, milyen játék köti le őket, neveli igazán egészséges felnőtté? A gyakorlat azt a felfogást tükrözi ma, hogy minél élethűbb, bonyolultabb és drágább a játék, annál értékesebbnek tartják s a szülő is így kívánja nyomatékosan kinyilvánítani gyermeke iránt érzett szeretetét: beszélő és alvó baba, rakétát kilövő tank, váltós pályán robogó mini villanyvasút stb. A tapasztalat azt is bizonyítja azonban, hogy az ilyen játékot is hamar megunják a gyerekek és még drágábbat követelnek, különösen ha már az előző meghibásodott, nem úgy működik, ahogy kellene. Sok esetben a gyerek a drága játékot „érthetetlenül" elrontotta, átalakította, a gyerek szétszedte és belenézett s többé már nem tudta használni. Ugyanúgy kéri már az újabb, a divatosabb játékot a gazdag egykegyerek, mint az apja az új kocsit, és elképesztő nagyságú játéktára közepén ülve – unatkozik, nem találja helyét.

Vessünk egy pillantást a néphagyomány gyermekjátékaira, keressük meg azok lényegi vonásait. A kisgyermek, ahogy a nagyobbak közé bátorkodik, ellesi azok játékait, melyeket jobbára maguk készítettek mindenféle hulladékból: rongyból, csontból, kukoricacsumából, gyékényből. Eleinte neki is csinálnak ökröt csontból, szekeret vesszőből, babát csumából, de hamarosan maga próbálkozik vele, ha játszani akar a látott és megirigyelt játékokkal. A játék megalkotása, a hozzávaló anyag megszerzése, kiformálása volt a játék lényege, a gyermek számára a nagy élmény. Ebbe a maga alkotta babába, állatfigurába a gyermeki képzelőerő minden csodálatos tulajdonságot belévetített, mint saját teremtményére, úgy tekintett. A játék kézügyességének és képzelőerejének egyaránt volt próbája, s mivel ennek is volt hagyománya, a hagyomány szavatolta az egyszerűségében is művészi formát. A gyermek nemcsak játékot

teremtett magának, hanem esztétikumot, a szépet is. Vessük össze ezt a játékot a szobában felállított, terepasztalon robogó villanyvasúttal. A gyermek számára még ez aligha jelenti egy nagynak, létezőnek a kicsinyített formáját, hiszen az eredetit sem ismeri, vagy ha már látta, nem fogja föl lényegét. Titokzatos az eredeti is, idegen, mint a modellje, a játék is, akárcsak az egész, a felnőttek világa, melyhez semmi köze sincs, bele nem lát, nélküle jött létre, eszébe sem jut még, hogy ilyent ő is tud alkotni. Legfeljebb elrontani, amikor magyarázatot keresve a kis mozdony mozgására, felfeszíti annak a tetejét: mi van benne? Ezt a kész, a felnőttek világához hasonló világot kapja játékul, s már most megismeri azt az érzést, hogy „ami körülöttem van, ahhoz nincsen semmi közöm, nem értem, nem én csináltam, nem én hoztam létre, nem az enyém, talán szemben is áll velem..." Úgy mint a később megismert valódi vasút, az utcán torlódó forgalom, melynek titokzatos veszélyei leselkednek rá, melynek ki van szolgáltatva, akarata ellenére. A tizenéves ilyen idegenül őgyeleg unottan társaival a nagyvárosok utcáin és örömét leli ennek az idegen és hatalmas világnak a pusztításában. Ott pusztítja, rongálja, ahol tudja, ahol fölébe tud kerekedni: a telefonfülkében, a parkban, a hangversenyteremben, a vasúti kocsiban – ahol nem látják az idegen világot mozgató idegen emberek, amikor a sokaságban erőt érez magában az ellenállásra. „Nem én csináltam, mi közöm hozzá? Nem az enyém!"

Az a gyermek, aki megtanulta játékait megteremteni, megtanulja azt is, hogy: az egész világot én is alakíthatom, nem vagyok kiszolgáltatva ennek sem.

A néphagyomány gyermekjátékai annak idején közvetlenül felkészítették a kicsiket felnőtt koruk kötelességeire, nemcsak a munkára, hanem a közösségi életre is, szórakozásra, öröm és bánat művészi átélésére. Lakodalmat, táncmulatságot is rendeztek, játszottak el, babáztak, komáztak, daloltak, táncoltak, lesve, hogy a gyermeki formák közé hogyan lehet belopni a nagyokét is. Észrevétlen sajátították el a felnőttek formavilágát, szokásrendjét, szabályait, önkormányzatát is.

Az iskoláskorú gyermekek világából csak a sportszerű játékok kérdését emelem itt ki.

Az elmúlt évtizedekben komoly törekvések tanúi lehettünk a tömegsport megteremtésére, minden fiatal bevonására. Az eredmények csak rövid életűek voltak. Sem az iskolák sportszakosztályai, sem a sportegyesületek nem pazarolják erejüket, eszközeiket és idejüket a tömegsportra, hanem versenyzőket, bajnokokat, olimpikonokat, első osztályú versenyzőket és csapatokat akarnak kinevelni és ezekkel büszkélkedni. Éppen azért, akikben tehetséget látnak, azoknak olyan edzéseket tartanak, melyek más iskolán kívüli elfoglaltságot már alig tesznek lehetővé, mert nagyon sok idejüket lefoglalják. Aki idővel, erővel nem bírja, aki nem elég tehetséges vagy szorgalmas, azt elküldik, lecserélik. A sport arra való, hogy másokkal

összemérve erőnket, győzzünk, különbnek bizonyuljunk másoknál. Versenysport van csak, nem mindenkit mozgató tömegsport, tömegek egészségét javító testedzés. Természetesen többnyire a kiválasztott sportolóké a tornaterem, az uszoda, a sportpálya, az edzők ideje, nem a komolytalan, tehetségtelen, esetleg testi hibás vagy gyenge, csak játszani, mozogni kívánó, a testmozgatásra leginkább rászoruló többségé. A kiváltságos, tehetséges sportolók kedvezményeket kapnak; munkaidőben, munkahelyek választásában, lakások osztásában, utazásban. Többet keres egy befutott labdarúgó a föld alatt dolgozó bányásznál is. A „ki kit győz le" erkölcsnek, sportnak nem az egészséges testmozgatás, a játék a lényege, hanem a győzelem vágya, a pénz, a siker megszerzése.

Ismerünk a néphagyományból is testedző játékokat, melyeket éppen ezért nem szívesen nevezek sportjátékoknak, mert nem a legyőzés, a „ki a különb a másiknál" elv az alapja. Éppen azért is vesztek ki, mert nem lehetett átállítani őket sportszerűvé, melyben egyértelmű a győztes és legyőzött. Ez a sportszellem ásta el, tette népszerűtlenné a népi játékokat. Például vegyük a világszerte ismert métaszerű játékokat. A magyar néphagyományban ismert futó-métában két csapat áll egymással szemben, a két csapat tagjainak más és más a szerepe. Vesztésnél, mikor az ütők labdáját elkapják vagy a kifutót megdobják, a két csapat szerepet cserél. Az ütőkből lesznek a kapók és fordítva. Nem pontokat gyűjtenek, hogy végül a győztest megünnepeljék, hanem játszanak. A játék sokoldalú ügyességet és mozgást követel meg: labdát ütni, elkapni, futni, dobni, futó embert labdával eltalálni, a dobás elől elugrani vagy a labdát elfogni stb. E játékban mód van arra, hogy a gyengébbek, ügyetlenebbek is helyet kapjanak, hogy a társak segítsék őket, néha helyettük csinálva valamit, vagy úgy csinálva valamit, hogy nekik is sikerülhessen a feladatot teljesíteni. A labdarúgócsapatból azt, aki gyengébb, nem bírja az iramot, azt megszidják és kidobják. Amerikában aztán a métázásból olyan sportjátékot formáltak ki, amelyik ugyanúgy pontszerzésre megy, mint a labdarúgás vagy rögbi.

A népi játékoknak gazdag hagyománya van: a leányoknál többnyire énekes-táncos játékban a testmozgást művészi formák szabályozzák és kísérik. A különböző eszközös fiújátékok mellett vannak nagy ügyességet követelő táncok is, amelyeknél ismét a művészi forma biztosítja a testmozgás még teljesebb élvezetét, örömét. (Korunkban a néphagyomány táncait és a társastáncokat is „sportosították", versenyszerűvé tették, győztesei vannak, ezzel eredeti tartalmát megcsúfolták. A néptáncok testedző, fiziológiai hatásával, értékével ma már a testnevelési főiskolák kutatói is foglalkoznak és nagyra értékelik. Legnagyobb értéke mégis csak az marad, hogy nem néhány tehetséges, kiváló bajnok egészségét tudja szolgálni, hanem mindenkiét, mégpedig művészi formában.)

A felnőtt ifjúság legnagyobb kérdése és hiányossága mégsem az, hogy a sor alá állók közt milyen nagy arányban vannak alulfejlettek, rendszeres testmozgás hiánya miatt beteges, kevés tűrőképességgel rendelkező, katonai szolgálatra alkalmatlan fiatalok, hanem a különböző

mértékű elidegenedés, céltalanság, kötődés nélküliség érzésének eluralkodása. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a fiatalkorúak nagyarányú öngyilkossága, fásultsága, unatkozása, elvágyódása. Klasszikus példáját elsősorban a nagyvárosok utcáin, terein, aluljáróiban tanyázó, semmittevésben unatkozó bandák adják, akik alkoholban és kábítószerekben keresik a vigasztalást.

Ez az elidegenedés modern baj. Különösen ebben a tömeges formában ismeretlen volt a magyar társadalomban és egyáltalán, egyénileg is ritka volt a hagyományos falusi közösségben. A kötődést valami megadta, s ezt a valamit úgy látszik az iskola nem tudja teljesen pótolni.

A kötődést, a valahová tartozás tudatát, egyszóval emberek, közösségek, a lakóhely, a föld, a táj, a nemzet, a hagyományok, eszmék és értékek megbecsülését, a szeretet érzésének alapját élmény és ismeret adja. Az első üres a második nélkül, az ismeret pedig élmény nélkül nem tud kellően rögződni.

Tételezzük föl, hogy a néphagyomány adta a kötődést, s ezt azért tehetjük, mert bizonyíthatóan a hagyományos társadalom tagjait erős és nehezen eltéphető szálak fűzték össze különböző közösségekben.

Próbáljuk meg innen megközelíteni kérdésünket: hogyan közvetítette a néphagyomány a kötődésekhez szükséges ismereteket és élményeket a közösség tagjainak. A széles értelemben vett népköltészet különböző műfajait mind úgy értelmezhetjük, mint a szükséges kötődéseket megteremtő, erősítő művészi eszköztárat.

Igen messzire vezetne most a legegyszerűbb közösségtől, a családtól kezdve e kötődéseket előmozdító és megteremtő „költői módszerek" végigkísérése: a szülő, gyermek, vér- és műrokonság, korosztályok, szomszédság, lakóhely, faluközösség, néprajzi (kulturális) csoport, táj, nemzeti közösség stb. kötelékeit egy adott néprajzi csoport művészi hagyományaiban, szokásaiban, megfogalmazott értékrendjében bemutatni. Ezért a közepes nagyságrendű közösségek közül kiragadom a falu, a kistáj, a szülőföld és közösségéhez kötő formákat és „módszereket", egyszóval a szokásokat. Hogyan kötötte a néphagyomány az egyént ezekhez, milyen ismeretek és élmények művészi formájával, s az így kapott ismeretek és élmények helyett mit tudott adni a néphagyomány művészi formáit kiszorító iskolázás és írásbeliség, a történelem-, a földrajz-, a természetrajz- és az irodalomoktatáson keresztül?

Először vegyük vizsgálat alá a történelmi tudatot, mely egyszerre köt múlthoz, lakóhelyhez és emberi közösséghez.

Az írásbeliség, az iskolázás elterjedése előtt a történelmi tudatot nem adhatta az események időrendi sorrendjét adó történelem (történelmi feljegyzések, könyvek, naplók stb.). A szájhagyomány egészen más történelmi tudatot közvetített, vitt tovább nemzedékről nemzedékre, a mondák, történeti énekek, népdalok, helynevek, mondások és családtörténeti hagyományok útján. Az így az emlékezetben megőrzött események köre szűkebb volt az országnál, a közvetlen környezet, a sokszor bejárt, ismert szülőföld látóhatárán ritkán lépett túl és azon belül sem kötődött évszámokhoz, megnevezhető korszakokhoz vagy időrendhez. Ehelyett viszont minden dombnak, hegynek, romnak, útnak, pataknak, szigetnek, határrésznek vagy dűlőnek nemcsak neve volt, hanem nevét magyarázó története, jól vagy csak vázlatosan megfogalmazott költői képe, helye az ősökről szóló családi hagyományban, ha másként nem, mint bizonyos családi események színtere, egykor a család által birtokolt, használt helyek neve. Az elmúlt századok nagyobb sorscsapásai, a török-tatár- és rácjárások, a kuruc kor, a szabadságharc, a betyárvilág és az első háború eseményei a szűkebb haza, a szülőföld, a falu vagy éppen az ősök egyedi esetein, eseményein, sorsán keresztül álltak össze történeti tudattá. Ez a történelem nem törődik a lényegtelennel (ami nem jelent kötődést!), csak a rendkívülivel s azt költői túlzással teszi mélyen a lélekbe vésődő, érzelmi telítettségű képpé. A helynevekhez kapcsolódó magyarázatok a történelmi tudaton túl elmélyítették, megelevenítették a táj ismeretét, mintegy elsajátították, otthonossá tették mindenki számára. A történeti események helyhez kötése elmélyítette, elősegítette az emlékezetben való rögzítést - ezért járnak az iskolába ma is tanulmányi kirándulásokkal a történeti események színterére, nézik meg a tanult korszak nagyjainak arcképét, lakóházát, eszközeit. Az események költői megfogalmazása – lehet a történész számára túlzott, hamis és felesleges, mégis, ez a költői túlzás élteti igazán az emlékezetet. Számomra is a török korról maradandó emlékeket nem a történelemkönyvek adták először, hanem Gárdonyi Géza regénye, az Egri csillagok. Egert számomra ez a regény tette ismertté, tette érdeklődésem tárgyává, nem földrajztanulmányaim. Eger így lett történelem- és hazaszemléletem egyik gyújtópontjává, hősei szívet melegítő példaképekké. Így tettek a mondák is és a szülőföld minden részletét megnevező szájhagyomány. Ezt a történelem- és földrajztanítást már csak azért sem tudja pótolni az iskolai történelem és földrajz, mert egységes, országos tanterv szerint készültek és bennük ritka hely kap említést, mint történeti esemény színtere. Az ország településeinek nagy többsége e könyvekben nem is kap említést a történeti események kapcsán, s a földrajzórákon sem tárgyalják részletesen mindenki szülőföldjét, így nem kap támpontokat szűkebb hazájában az érzelmi, és eszméket adó ismeretanyag rögzítésére.

Nyilván van hazánkban több olyan hely, város, falu, várrom, ahol a helyismeret és történelmi hagyomány költői, műköltői megfogalmazást kapott, ezeknek felhasználása a történelmi tudat kialakításában fontos, de ha a gyermek szűkebb hazájához nem kaphat ilyen kötést, költői

megfogalmazású ismeretanyagot, akkor a legelső és legfontosabb kötődés hiányzik, melyhez a többit kapcsolni lehet. Az országjárások olyan helyekről, falvakból, melyekről nincs költői érzelmet is megfogó történelmi-helyismereti anyag, épp az elvágyódást, az elidegenedést is elősegíthetik. Megtetézi ezt az, hogy minél kisebb településről jön a fiatal, annál nagyobb ellentétet lát a főváros és vidék közt. Budapesten minden van, minden fényesebb, szebb szülőhazájához képest, melyet már csak azért sem szerethet meg, mert nem ismer.

Szükség van tehát a szűkebb szülőföld történeti-földrajzi ismeretére, s lehetőség szerint költői megfogalmazásban is, ahogy az egykor a néphagyományban élt. Amíg ilyenek nem születnek –a szülőföldről szóló versek, novellák, regények, filmek–, meg kellene próbálni legalább a néphagyomány törmelékeit összegyűjteni az élő emlékezetből és kigyűjteni adattárakból, levéltárakból és útleírásokból a szülőföldről szóló leírásokat, adatokat, említéseket. Ez a felfedező, kutató és gyűjtőmunka már maga is kötést adó élmény a benne dolgozó idősnek és fiatalnak egyaránt. Nemcsak az elért eredmények, hanem a hozzá vezető út adja meg a honismereti (szakköri) munka értelmét. Ugyanezt a kötést erősíthetik a helyi irodalmi hagyományok gyűjtése, felkutatása: Petőfi Sándor ekkor és ekkor járt itt, ezt és ezt a verset írta akkor stb. Illyés Gyula egész életére kiható élménye volt az, hogy Sárszentlőrincen nyomozni kezdte kisdiákként Petőfi ott-tartózkodásának emlékezetét.

Azokon a helyeken, ahol neves történeti események nem estek meg, ahol neves költők, írók sem jártak, melyekről regények, versek sem szólnak, csak az marad kötőanyagnak, ami volt: a néphagyomány. Mondák, helynevek, családtörténetek, a múlt emlékeinek felkutatása, műemlékek, sírok, házak és a régi életforma emlékeinek megbecsülése. A tárgyak, különösen a művészien megformáltak, szőttesek, hímzések, faragványok, régi bútorok, cserepek, de a régi gazdálkodás eszközei is kötőerőt jelenthetnek, ha azokról valaki hozzáértően szól, bemutatja, értékeli, értelmet és jelentést ad hozzá. Ez az élmény annál nagyobb lehet, mennél jobban vonja bele cselekvően a tanár a gyermekeket; a gyűjtésbe, megőrzésbe, értelmezésbe, megmentésbe, a hagyomány továbbadásába.

A néphagyományban az „elméleti" tudást, a téli estéken vagy munkák szüneteiben elhangzó mondákat, történeteket, meséket, vagyis a szóbeli anyagot kiegészítette a gyakorlat sokféle formája. Például: a fiatalok régen minden évben tavasszal ünnepélyesen bejárták a határt, megújították a falu határjeleit –„eddig volt a mienk, az őseinkké ez a föld"–, majd a vidám csapat megtisztította a mezei és erdei forrásokat, megjavította a dűlőutakat, megigazította a hidakat, kiirtotta a felesleges tüskés bokrokat a legelőből és más közterületekről és ezzel mintegy belehelyezték a maguk munkáját a közvagyonba, a közös értékekbe, a tájba. Erdélyben néhány faluban szinte napjainkig, ez alkalommal avatták be a legényeket a legénybandákba, nagykorúsítva őket, hogy azontúl már udvarolhattak, felnőttként látogathatták a kocsmát. Ez az avatás tréfás-komoly ceremóniával is járt s ezen az egész falu részt vett. Ez alkalommal tanúságot tettek a fiatalok a falu hagyományainak ismeretéről, tűrőképességről,

bátorságról s így jelölték ki helyüket a közösségben, teremtettek kapcsolatot, kötődést múlthoz, helyhez, közösséghez.

Napjainkra már a legtöbb helyről eltűntek a határkerülő szokások, melyek nemcsak élményszerű kötődést szolgálták, hanem felbecsülhetetlen gyakorlati haszonnal is jártak: a környezetvédelem tudatos, ünnepi feladattá lett bennük. A fiatalok olyan munkát végeztek el játszva, ünnepként, melynek elmulasztása komoly következményekkel járt az egész falu életére, gazdálkodására: utak elromlása, kutak, források elfertőződése, a legelő elértéktelenedése. Ugyanakkor elevenen tartotta a fiatalokban azt, hogy a köznek való munka nem teher, hanem ünnep, tisztesség, megtiszteltetés, becsület dolga.

(Ebből a szellemiségből következett a hagyományos társadalmakat jellemző szép gyakorlat, hogy a közterületeken (legelőben, erdőben) növekvő vadfákat a hozzáértők tavasszal beoltogatták nemes gyümölcsöt termő gallyal, anélkül, hogy a fák termésére kizárólagos igényt tartottak volna. Csak azért –mondták–, hogy ne legyen vad és hogy „jó nevet szerezzenek maguknak". Ezeket az embereket a közösség megbecsülte és tisztelettel vette körül.)

Meggyőződésem, hogy az erre felkészült tanárember hasonló határjárást tudna még most is szervezni diákjaival, úgy, hogy azoknak nemcsak élményt, hanem ezzel az élménnyel megkötött maradandó ismereteket is adna. Vannak már falvaink, városaink, ahol az iskolák a település parkjait, temetőit gondozzák felajánlásképpen. Ez már önmagában is felbecsülhetetlen erkölcsi értékű kezdeményezés, bár hiányzik még belőle az, amivel ez az alkalom ünneppé és ismeretgyűjtésé is válhatna, vagyis nagyobb kötést adó eseménnyé, élménnyé. Át lehetne ezeket alakítani –a néphagyomány útmutatása szerint– olyan alkalmakká, hogy nagyobb részben pótolhatnák a néphagyomány hatékonyságát és erejét. Ehhez „költőivé", „művészivé" kell tenni ezeket az alkalmakat. Fontos lenne a rendszeresség, hogy arra már hónapokkal előtte fel lehessen készülni és felkészíteni a fiatalokat és így évenként ismétlődő, várt és pótolhatatlan élménnyé lenne. Végül nem utolsósorban azt is át lehetne venni a néphagyományból, hogy ezeket az alkalmakat összeköẗjük a fiatalok önálló szervezkedésével, közösségeinek kialakításával, önigazgatásának megújításával. Annak idején e határjárást és vele kapcsolatos szokásokat a fiatalok szervezték és a hagyományt a fiatalabbaknak az idősebb legények adták át, nem közvetlenül a felnőttek. Így ezek az alkalmak a fiatalok önállóságát, ezzel kapcsolatos felelősségérzését növelték, a későbbi évek felnőtt felelősségtudatának iskoláját képezték.

A néphagyomány felhasználásának sikerét bizonyítja a néptáncmozgalom és a hagyományos népi kézművesség feltámasztására létrejött körök, műhelyek, táborok, alkotóházak, tanfolyamok is. Ezeknek nagy vonzása van a fiatalokra.

A néptánchoz a fiatalokat nem a hagyománytisztelet, vagy mint egyesek vélik, a nacionalizmus vezeti el, hanem a mozgásigény, vagyis a táncolás elemi igénye és a közösségi alkotás, együttlét, élmény vonzása. A mozgásigényt csak a művészi, megformált mozgás elégítheti ki s ez maga is közösséget tételez fel. Külön-külön egyik sem elégítheti ki a fiatalokat. A közösséget az együttalkotás hozza létre, önmagában a közösség cél, „tárgy" nélkül értelmetlen. Művészet és közösség közvetve és közvetlenül is feltételezik egymást.

A néptánchagyományok erősen kötődnek néprajzi csoportokhoz, vagyis azokhoz a műveltségbeli közösségekhez, melyek létrehozták a tánc sajátos, a csoportra jellemző formáját. Természetesen ez a forma elválaszthatatlan a csoport műveltségének egészétől, zenéjétől, szokásaitól, viseletétől, egész életétől. Amennyire csak tehetik, a néptáncegyüttesek ezt figyelembe is veszik és megkeresik azokat a dalokat, kísérőzenét, szokásokat és viseletet is, melyek a tánchoz tartoznak. Ezért van igény arra is, hogy egy gyimesi csángó tánc előadásához gyimesi dallamok a jellegzetes, gyimesi hangszereken és előadási stílusban szólaljanak meg és a táncosok azt a viseletet öltsék fel, melyet a gyimesi csángók nemzedékeken keresztül művészi ízléssel kialakítottak maguknak. (Sokan éppen ezt kifogásolják és a táncmozgalom megrekedéséről, időszerűtlenségéről beszélnek, hiszen a muzsika bizonyos szempontból éppen olyan korszerűtlen, idejétmúltan kezdetleges, mint a viselet. Egyik sem felelhet meg a mai igényeknek, mai körülményeknek – mondják. Ezek a kifogástevők nem berzenkednek az ellen, hogyha egy Bach-művet korabeli hangszerekkel, korabeli előadói stílusban szólaltatnak meg, vagy Kodály Zoltán Hári Jánosához a nagyotmondó hőst a színpadon huszárruhába bújtatják.) A gyakorlat azt mutatja, hogy a tánccsoportokat az ilyen kor és néprajzi hitelű előadás igénye egyenesen kényszeríti arra is, hogy tovább lépjenek. Ne csak a tánchoz elengedhetetlenül szükséges zenét és ruhákat ismerjék meg, hanem a gyimesiek egész műveltségét, házát, bútorát, életformáját, balladáit, földjét és történetét is. Így nyit a néptánc a múlt ismeretének új oldala, a népi történelmi tudat felé ajtót, az egy nyelvet beszélő nép egy csoportjának megismeréséhez. Miért fontosabb tudnunk királyaink sorrendjét és viselt dolgait, mint népcsoportjaink művészi teljesítményeit, sorsát, sajátos művészetét, mellyel az egész nemzet kincsestárát gazdagítják? Valóban, – a néptáncmozgalom a művészi mozgásigényből, egy tánccsoport vagy népi együttes közösségi életre való vágyából, az együtt alkotás-szórakozás vonzásában születik meg, de megvalósulásával egy másik szunnyadó de parancsoló és nélkülözhetetlen igény kielégítésére is kísérlet történik: tagjai az egy nemzethez való tartozás művészi élményével gazdagodnak, egy néphez csatoló kötelék szálai erősödnek meg bennük, – és a nézőközönségben.

A tapasztalat számos példával bizonyítja, hogy a tánccsoportok és a nagyobb közönség számára is nyitott táncházak – legalábbis nálunk Magyarországon, milyen őszintén vezetnek a szomszéd népek megértése felé. Nagyobb és kisebb együtteseink és a táncházak fiataljai szerb, görög, makedón, román, lengyel és német táncokat is járnak, tanítanak és tanulnak. A saját népi hagyományok megismerése kelti fel az érdeklődést a mások, a más nemzetek és

néprajzi csoportok táncai és műveltsége iránt. A néphagyomány az a kapu, melyen mindenki betekinthet a másik nép műveltségének kertjébe, hiszen a muzsikát és a táncot a nehezen elsajátítható nyelv segítsége nélkül is megérthetjük, megcsodálhatjuk. Ezek a találkozások jobban szolgálják egymás megismerését, mint a bajnoki sporttalálkozók, melyeknél nem a megértés az elsődleges, hanem az, hogy ki kit győz le.

Meglepő és biztató eredménnyel jártak a gyermekjátszók, a „kicsik" vagy „aprók táncának" nevezett fővárosi és vidéki foglalkozások az óvodások és kisiskolások számára. Ahol hozzáértők vezetik és a jó muzsikát és a rendszerességet is biztosítják, ott igen népszerűek lettek a kicsik körében. Itt aztán tényleg nem lehet semmiféle más indíttatást feltételeznünk, csak a közösségi művészi mozgásigényt, a kicsik önmegvalósítását énekben, táncban, vidám együttlétben, alkotó közösségben.

A hagyományos népi kézművesség, a népi tárgyformálás elsajátítása, az ennek szellemében való alkotás: faragás, szövés, bőrművesség, fazekasság sok fiatalt fogott meg, sokan szánták rá magukat, hogy ebben keressék megélhetésüket is. A népi díszítőművészeti szakköri mozgalom csaknem kizárólag a szabadidő alkotó eltöltésére jött létre. A díszítőművészeti szakkörökben dolgozók lélekszáma igen nagy, különösen az idősebb korosztály köréből. Hetenként egyszer összejönnek az asszonyok és elsajátítva az erre felkészült vezetőtől a magyar nyelvterület különböző hímzőstílusait, maguknak, saját gyönyörűségükre, lakásuk és ruházatuk díszítésére – hímeznek. A tevékenység alapja a néphagyomány lényege: egyszerű, mindenki számára hozzáférhető anyagokból, mindenki számára elsajátítható módon, egyszerű, de művészi szépet alkotni. A vezetők szakképzését tanfolyamszerűén a Népművelési Intézet végzi a helyi múzeumok és művelődési központok segítségével. Egészen kis, minden kulturális, gazdasági és közigazgatási létesítmény vagy egység nélküli falvakban is vannak díszítőművészeti szakkörök, ahol ezek alkotják a település egyetlen működő közösségét. Az ilyen díszítőművészeti szakkör tevékenysége korántsem szorul csak az együtt tanulás, kézimunkázás alkalmaira, igen sok esetben élő, saját terveket kovácsoló kis közösségekké lesznek, melyek kiállítást rendeznek, meglátogatják és meghívják a szomszédos, hasonló szakköröket, farsangot, névnapot ünnepelnek, színházba mennek, országjárásra indulnak, múzeumokat és kiállításokat néznek meg közösen.

A falusi díszítőművészeti szakkörök átlag életkora nem egy esetben 50 év felett is van, vezetőjüket valamelyik körzeti vagy helyi művelődési ház valami csekély szakkörvezetői díjjal is megtiszteli és ezzel rendszeressé teszi a foglalkozásokat. Különböző ismeretterjesztő előadásoknak ők adják aztán a szakköri napon a lehetséges egyetlen hallgatóságát, közönségét, az egészségügyi előadásoktól az úti beszámolókig, s ez egy művelődési ház tervjelentésében nem elhanyagolható statisztikai mutatót jelent. Az előadót kiküldik az amúgy is összejövő asszonyokhoz, azok pedig hímzés közben miért ne hallgatnának meg egy olaszországi útról vagy a helyes táplálkozásról szóló előadást? Ennek a díszítőművészeti

tevékenységnek azonban nagy jelentősége van, vagy inkább lehetne a gyermekek körében, különösen a sérült, zárkózott, önbizalom nélküli gyerekeknél, akik ebben a munkában sikerélményt és az alkotás örömét kaphatják meg. A Fóti Gyermekváros kis, állami gondozottjai közt alakult szövő-, és hímzőszakkör nehezen kezelhető, zárkózott kicsiket nyitott meg, mozgatott meg, lelkesített alkotó munkára, amit más eszközökkel nem lehetett elérni. A gyakorlati (politechnikai) oktatás az általános iskolában anyagismeretre, kézügyességre és sok hasznos, a háztartásban szükséges javító, karbantartó fogásra tanít meg. Ennek a foglalkozásnak is van azonban egy hiányossága, és ezt a hiányosságot összevethetjük a földrajz- és történelemoktatással kapcsolatban is felmerült hiányossággal: ami nem jár együtt művészi megformálással, az nehezebben rögződik és nem ad érzelmet is megmozgató élményt. Az iskolai gyakorlati oktatás sem ad a művészi alkotásra szükséges formai, esztétikai és gyakorlati ismereteket, ezt csak a népművészet oktatása adhatná, az egyszerűségében is tökéletes alkotások másolásával, felhasználásával, a népművészet alkotó elsajátításával. A következő lépés már az így játszva és szinte öntudatlanul elsajátított stílus és formakészséggel való önálló tervezés, a szépérzék cselekvő, teremtő gyakorlása. Ez a tevékenység ismét kaput nyit nemcsak a történeti népismeretre, hanem a népművészet, a szomszéd népek népművészetének megismerésére is. Ismét egy alkotó, művészi módszer a népek egymás megismerésének, barátságának szolgálatában, melyhez nem szükséges megtanulnunk románul, szlovákul vagy szerbül: de nagy gyönyörűséggel készíthetünk magunknak szőnyeget a moldvai vagy olténiai román gyapjúszőttesek mintájára, asztalterítőt vagy akár ruhát is, melyen szlovák vagy bosnyák hímzések ékeskednek. A művészi alkotás élménye közvetlenül szolgálja a megismerést, kapcsolatteremtést, mely nélkül nincs szeretet, megbecsülés, megértés.

Látjuk, a néphagyomány milyen sokrétű mai tevékenységnek és ezen keresztül megtartó kötelékek megteremtésének lehet eszköze, tanító módszere. Ezért kell kiegészítenünk történelem-, irodalom-, ének-zene-, földrajz- és gyakorlati oktatásunkat a néprajzzal, a magyar nép műveltsége hagyományainak megismerésére. Mindenki számára, aki elmélyülten megismerte a nép műveltségét, a saját népe példáján, maradandó élményekkel győződhet meg arról, hogy egykor a legszegényebbek sem mondtak le a művészet vigasztaló erejéről, hanem megteremtették azt maguknak. Mi is emberségünk lényegi, önmagunkat megvalósító és másokkal összekötő vonásait fedezzük fel a halhatatlan néphagyományban.

Forrás:

A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (1983) 28: 241–251. Pécs, 1984.